

De praktijk van de leeslijst

EEN ONDERZOEK NAAR DE INHOUD EN WAARDERING VAN LITERATUURLIJSTEN
VOOR HET SCHOOLVAK NEDERLANDS OP HAVO EN VWO

Jeroen Dera

o n d e r z o e k s p u b l i c a t i e

Lezen

STICHTING LEZEN

De praktijk van de leeslijst

Een onderzoek naar de inhoud en waardering
van literatuurlijsten voor het schoolvak
Nederlands op havo en vwo

Colofon

Stichting Lezen
Nieuwe Prinsengracht 89
1018 VR Amsterdam
020 – 623 05 66
www.lezen.nl
info@lezen.nl

Auteur

Jeroen Dera

Vormgeving cover

Lijn 1 Haarlem, Ramona Dales

Citeren als: Dera, J. (2019). *De praktijk van de leeslijst. Een onderzoek naar de inhoud en waardering van literatuurlijsten voor het schoolvak Nederlands op havo en vwo*. Amsterdam: Stichting Lezen.

©2019 Stichting Lezen, Amsterdam

Inhoud

Voorwoord	1
Managementsamenvatting	3
1 Inleiding	7
1.1 De huidige kritiek op ‘de leeslijst’	7
1.2 Literatuuronderwijs als heterogeen domein.....	7
1.3 Gebrek aan een kennisbasis	7
1.4 Doel van dit onderzoeksrapport	8
2 Het onderzoek	9
2.1 Doel van het onderzoek	9
2.2 Verspreiding en afname van de enquête	9
2.3 Respondenten.....	10
2.4 Opzet van het onderzoek	11
2.5 Analyse van de resultaten	13
3 Onderzoekresultaten	14
3.1 Leerlingen zijn relatief positief over hun leeslijst en lezen een groot deel daarvan	14
3.2 De helft van de leerlingen wil blijven lezen na school	15
3.3 De meestgelezen boeken zijn niet de meest gewaardeerde boeken	15
3.4 De gemiddelde leeslijst is weinig divers.....	19
3.5 Vrouwelijke en niet-westerse auteurs scoren relatief goed onder leerlingen.....	23
3.6 Historische literatuur wordt onder leerlingen relatief weinig gewaardeerd	23
3.7 Thrillers en jeugdliteratuur scoren relatief goed onder leerlingen	24
3.8 Vwo-leerlingen scoren hogere literatuurcijfers dan havoleerlingen en willen vaker blijven lezen na de middelbare school	25
3.9 Binnen het literatuuronderwijs zijn er verschillen tussen mannelijke en vrouwelijke leerlingen.....	26
3.10 In het literatuuronderwijs zijn er nauwelijks verschillen tussen leerlingen met een westerse en een niet-westerse achtergrond.....	27
3.11 Binnen het literatuuronderwijs zijn er verschillen tussen leerlingen met uiteenlopende profielen	28
4 Aanbevelingen voor de praktijk	30
4.1 Aanbevelingen voor docenten op middelbare scholen	30
4.2 Aanbevelingen voor de vakdidactiek en de lerarenopleidingen	31
Literatuurlijst	32

Voorwoord

Harry Mulisch, Tim Krabbé en W.F. Hermans zijn de drie meestgelezen auteurs in de examenklassen van het havo en vwo. Maar betekent dit ook dat ze het meest geliefd zijn? Dit valt te lezen in het voorliggende rapport *De praktijk van de leeslijst* van Jeroen Dera (Radboud Universiteit Nijmegen). Hij heeft onderzocht welke titels en auteurs voor de lijst worden gelezen door jongeren uit de examenklassen havo/vwo. Daarnaast vroeg hij de scholieren hoe zij de boeken waarderen. Het onderzoek levert een nuttige set gegevens op over het leesgedrag en de leesmaak van jongeren.

Stichting Lezen pleit ervoor om binnen het literatuuronderwijs ruime aandacht te geven aan de lezer en de leesmotivatie. Dit rapport biedt daarvoor belangrijke en soms verrassende inzichten. Welke genres vallen in de smaak bij scholieren? Welke auteurs spreken hen aan? Welke boeken op de lijst worden daadwerkelijk gelezen?

Dera deed een aantal interessante ontdekkingen. Boeken geschreven door vrouwelijke auteurs scoren iets hoger dan boeken geschreven door mannelijke auteurs. Eenzelfde kleine, maar significante voorsprong hebben niet-westerse auteurs op westerse auteurs. Recente literatuur scoort onder leerlingen hoger dan oudere literatuur. Ook waarderen leerlingen jeugdboeken en thrillers hoger dan romans, poëzie en toneel. Tegelijkertijd waarderen ze romans hoger dan poëzie.

Het opmerkelijkste resultaat is misschien wel dat de meestgelezen boeken niet de meest gewaardeerde boeken zijn. Het gaat dan voornamelijk om de canonieke boeken die vaak verplicht gelezen worden, zoals *Kaas* van Willem Elsschot en *Karel ende Elegast*. Ook de meestgelezen auteurs Mulisch, Krabbé en Hermans scoren niet heel hoog.

De scholieren beoordeelden hun leeslijst gemiddeld met een 6,7. Dat is een voldoende. Toch is het misschien tijd om dit cijfer op te krikken naar een 8. Op basis van de resultaten heeft Dera aanbevelingen voor de praktijk gedaan. De lezer en het leesplezier zijn hierin een belangrijk uitgangspunt. Ik sluit me daar graag bij aan, en gun iedere jongere een leeslijst die niet het eindpunt is van de literatuureducatie, maar het begin van een leven vol leesplezier.

Gerlien van Dalen

Directeur-bestuurder Stichting Lezen

Managementsamenvatting

Deze publicatie doet verslag van een onderzoek onder 1616 examenkandidaten havo en vwo, gericht op hun leesgedrag voor het schoolvak Nederlands. In een enquête gaven de scholieren aan welke titels deel uitmaakten van hun leesdossier. Ook becijferden zij deze titels en gaven ze aan welk percentage ervan ze daadwerkelijk gelezen hadden.

In het onderzoek, dat zich baseert op 15.743 door de onderzoeker gecodeerde titelselecties, staan de volgende vragen centraal:

- Welke titels kiezen bovenbouwleerlingen havo en vwo voor het literatuuronderdeel van het schoolvak Nederlands?
- Hoe waarderen leerlingen de titels op hun literatuurlijst?
- Hoeveel titels op hun literatuurlijst worden door leerlingen daadwerkelijk gelezen?
- Hoe divers zijn de door leerlingen gekozen boeken voor het schoolvak Nederlands?
- Zijn er verschillen in prestatie, leesgedrag en leeswaardering tussen verschillende groepen leerlingen, meer specifiek jongens en meisjes, leerlingen met een westerse en een niet-westerse achtergrond, leerlingen met verschillende schoolprofielen en leerlingen van verschillende examenniveaus?
- Zijn er verschillen in leeswaardering tussen verschillende groepen boeken, meer specifiek boeken van mannelijke versus boeken van vrouwelijke auteurs, boeken met verschillende genres en boeken uit verschillende tijdvakken?

Belangrijkste resultaten

Leerlingen zijn positief over hun leeslijst en lezen een groot deel daarvan

De respondenten uit dit onderzoek zijn redelijk positief over de boeken op hun literatuurlijst. Met gemiddeld een 6,7 geven zij de geselecteerde titels een ruime voldoende. Bovendien lezen zij een groot deel van de werken op hun literatuurlijst. De examenkandidaten schatten dat zij gemiddeld 76,6% lazen van de titels op hun lijst. Van de geselecteerde werken werd een ruime meerderheid van 63,2% volledig door leerlingen gelezen.

De meestgelezen boeken zijn niet de meest gewaardeerde boeken

De tien meestgelezen boeken onder examenkandidaten havo en vwo tezamen zijn achtereenvolgens *Het gouden ei* van Tim Krabbé, *De aanslag* van Harry Mulisch, *Karel ende Elegast* (auteur onbekend), *Het diner* van Herman Koch, *Hersenschimmen* van J. Bernlef, *De donkere kamer van Damokles* van W.F. Hermans, *Van den Vos Reynaerde* (auteur onbekend), *Max Havelaar* van Multatuli, *Turks fruit* van Jan Wolkers en *Sonny Boy* van Annejet van der Zijl. Canonieke literaire werken nemen in deze ranglijst een voorname positie in.

Het onderzoek laat evenwel zien dat deze meestgelezen werken niet de meest gewaardeerde werken onder leerlingen zijn. In de ranglijst van 25 meestgelezen boeken op havo en vwo staat niet één titel uit de top 10 van hoogst scorende teksten onder leerlingen, die wordt aangevoerd door *De engelenmaker* van Stefan Brijs (gemiddeld leerlingoordeel 8,1). Van de laagst scorende tien teksten onder leerlingen staan er daarentegen drie in de top 25 van meestgelezen boeken op het vwo. Steeds betreft het daarbij canonieke teksten die vaak verplicht gelezen worden: *Karel ende Elegast*,

Warenar van P.C. Hooft en *Kaas* van Willem Elsschot. Met name teksten van voor 1880 scoren onder leerlingen relatief laag, met gemiddeld een 6,0. Dat is een significant verschil ten opzichte van het totaal gemiddelde van 6,7.

De gemiddelde leeslijst is weinig divers

De boeken die leerlingen selecteren voor hun literatuurlijst zijn bijzonder heterogeen: de enquête leverde 1642 verschillende werken van 725 unieke auteurs op. Waar er dus veel diversiteit is in de gekozen titels, is er in het literatuuronderwijs juist weinig sprake van culturele diversiteit. Op de gemiddelde leeslijst is de verhouding tussen mannelijke en vrouwelijke auteurs grofweg 3:1, terwijl het percentage auteurs met een niet-westerse achtergrond op het geheel zeer gering is (4,2%). In die zin lijkt het literatuuronderwijs vooral het beeld van een witte, mannelijke auteur te mediëren. Ook de Vlaamse literatuur is in het Nederlandse onderwijs ondervertegenwoordigd, met een aandeel van 7,3% op de totale selecties. Het percentage teksten van buiten het Nederlandse taalgebied is verwaarloosbaar (0,9%). Een ruime meerderheid van de gekozen teksten (59,7%) is geschreven door een auteur die ten tijde van de enquête nog in leven was. De vaker gehoorde claim dat het literatuuronderwijs vooral over dode schrijvers gaat, moet dus worden verworpen.

Er bestaan verschillen in prestatie, leesgedrag en leeswaardering tussen verschillende groepen leerlingen

Uit het onderzoek blijkt dat vwo-leerlingen hoger scoren op hun schoolexamen literatuur dan havoleerlingen. Ook willen zij vaker dan havoleerlingen Nederlandse literatuur blijven lezen na het afronden van hun middelbare school. Er zijn echter geen verschillen tussen havo- en vwo-leerlingen in de cijfers die zij toekennen aan hun leeslijst en in het percentage van hun literatuurlijst dat zij daadwerkelijk lezen.

Er zijn ook verschillen tussen jongens en meisjes. Meisjes scoren hoger voor hun schoolexamen literatuur dan jongens, willen vaker na hun examen blijven lezen en lezen een significant groter deel van hun literatuurlijst dan jongens. Zulke verschillen zijn er niet voor westerse versus niet-westerse leerlingen. Wel zijn er verschillen te constateren voor leerlingen met uiteenlopende profielen. Leerlingen met een Cultuur & Maatschappij-profiel en leerlingen met een dubbelprofiel Natuur & Gezondheid/Natuur & Techniek willen het vaakst Nederlandse literatuur blijven lezen na hun middelbare school.

Er bestaan verschillen in leeswaardering tussen verschillende groepen boeken

Het onderzoek laat zien dat boeken geschreven door vrouwelijke auteurs iets hoger scoren dan boeken geschreven door mannelijke auteurs. Eenzelfde kleine, maar significante voorsprong hebben niet-westerse auteurs op westerse auteurs. Recente literatuur scoort onder leerlingen significant hoger dan oudere literatuur, ook wanneer de periode 1950-1999 vergeleken wordt met de periode 2000-heden. Verder zijn er duidelijke waarderingsverschillen tussen genres waarneembaar. Leerlingen waarderen jeugdboeken en thrillers significant hoger dan romans, poëzie en toneel. Tegelijkertijd waarderen ze romans significant hoger dan poëzie.

Aanbevelingen voor de praktijk

Op basis van de resultaten worden de volgende aanbevelingen voor de praktijk gedaan:

- Docenten zouden in hun literatuuronderwijs nog meer moeten differentiëren tussen jongens en meisjes en tussen leerlingen met verschillende profielen.
- Docenten zouden, als zij een samenleving willen faciliteren waarin inclusiever gedacht wordt, in de klas moeten stimuleren dat leerlingen meer werken van vrouwelijke en niet-westerse auteurs lezen.
- Docenten doen er goed aan in het geval van historisch georiënteerd literatuuronderwijs extra aandacht te besteden aan de opbrengsten en relevantie van historische letterkunde, evenals aan werkvormen die historische werken aansprekender maken.
- Docenten zouden, gezien de leerlingwaardering voor jeugdboeken en thrillers, hun literatuuronderwijs met dit type boeken moeten verrijken.
- Er is vanuit de vakdidactiek en de literatuurwetenschap meer onderzoek nodig naar effectieve didactieken voor jeugdliteratuur in de bovenbouw havo/vwo, evenals naar motivatieverhoging voor historische literatuur.
- Lerarenopleidingen doen er goed aan meer aandacht te besteden aan de manier waarop literatuuronderwijs, onder meer via de tekstkeuze van leerlingen, hiërarchische verschillen in stand houdt tussen mannelijke en vrouwelijke auteurs en tussen westerse en niet-westerse auteurs.

1 Inleiding

1.1 De huidige kritiek op ‘de leeslijst’

Er is de laatste jaren nogal wat commotie over het literatuuronderwijs in de bovenbouw van havo en vwo. Vooral het schoolvak Nederlands staat daarbij geregeld ter discussie. Een terugkerend argument in het debat heeft betrekking op de leeslijst. Die zou vooral bestaan uit verouderde, belegen boeken: een canon uit een voorbije tijd die geen leerling meer aanspreekt. Volgens schrijvers als Kluun en Christiaan Weijts en columnisten als Sylvia Witteman is het daarom tijd voor een omwenteling in het literatuuronderwijs. De eerste ziet de leeslijst als een dwangbuis die leerlingen hun leesplezier ontnemt (Van Rhee, 2016), de tweede vindt dat docenten die canonieke werken verplicht stellen op ‘strafkamp’ moeten (Weijts, 2016) en de derde riep uit: ‘Je hebt toch ook geen verplicht vak “chocolade eten” of “comedyseries kijken”?’ (Witteman, 2016). Alle drie de criticasters breken een lans voor een curriculum met meer keuzevrijheid voor leerlingen, wat er in hun argumentaties vooral op neerkomt dat het verplicht lezen van canonieke werken aan banden moet worden gelegd.

1.2 Literatuuronderwijs als heterogeen domein

Het veld van het Nederlandse literatuuronderwijs staat bekend om zijn grote heterogeniteit (Janssen, 1998; Witte, Mantingh, & Van Herten, 2017). Gezien de eindtermen voor het schoolvak Nederlands is dat allerm minst verwonderlijk. Het domein ‘Literatuur’ kent binnen deze eindtermen drie subdomeinen: literaire ontwikkeling, literaire begrippen en literatuurgeschiedenis. Met name het eerste subdomein mondt uit in een zeer diverse aanpak op afzonderlijke scholen. In het kader van de ‘literaire ontwikkeling’ dienen leerlingen beargumenteerd verslag te kunnen uitbrengen van hun leeservaringen op basis van een aantal door hen geselecteerde werken (minimaal acht op het havo en twaalf op het vwo, waarvan drie voor 1880 in het geval van vwo’ers). Wat voor criteria aan die werken gesteld worden, wordt in de eindtermen echter niet geoperationaliseerd.

Het gevolg is dat er sterk divergerende praktijken op middelbare scholen ontstaan (zie ook Oberon, 2016). Waar de ene school een historische benadering vooropstelt en veel aandacht besteedt aan canonieke werken en hun literair-historische context, kiest de andere school voor een leerlinggerichte benadering waarin recente jongerenliteratuur en literaire thrillers een belangrijke plaats innemen. Op sommige scholen zijn er zelfs binnen de sectie Nederlands verschillen in aanpak: waar docent A wel Multatuli’s *Max Havelaar* verplicht stelt, ruilt docent B die roman in voor een hedendaagse *graphic novel*. In de huidige discussie over het Nederlandse literatuuronderwijs wordt die heterogeniteit al te zeer over het hoofd gezien. Opiniestukken over ‘de leeslijst’ vertrekken namelijk nogal eens vanuit herinneringen aan het eigen onderwijs (zoals bij Witteman), of zijn gebaseerd op de boekenlijst van een leerling uit de nabije omgeving (zoals bij Weijts). De drogreden van de overhaaste generalisatie ligt daarbij gevaarlijk op de loer.

1.3 Gebrek aan een kennisbasis

Als we iets constructiefs willen zeggen over de inhoud van het Nederlandse literatuuronderwijs, dan zullen we eerst meer moeten weten over wat leerlingen nu echt lezen in een schoolgerelateerde context. Vooralsnog ontbreekt daarvoor een kennisbasis. Er circuleren weliswaar ranglijstjes met de meest geraadpleegde boeken op websites als www.scholieren.com en www.lezenvoordelijst.nl, maar

er is niet in kaart gebracht hoe de leesdossiers van leerlingen in de bovenbouw havo/vwo er in de praktijk uitzien. Anders gesteld: we hebben wel een indicatie van wat leerlingen lezen, maar een gedetailleerdere kennisbasis ontbreekt. We weten evenmin hoe leerlingen op havo en vwo de boeken op hun lijst waarderen, noch welk percentage van die titels ze daadwerkelijk lezen. Ook is niet onderzocht of er wat dat betreft verschillen bestaan tussen verschillende leerlinggroepen, bijvoorbeeld jongens versus meisjes of leerlingen met een natuurprofiel versus leerlingen met een maatschappijprofiel.

1.4 Doel van dit onderzoeksrapport

In het licht van deze discussie over een heterogeen onderwijsdomein waarvoor een brede kennisbasis ontbreekt, beoogt dit onderzoeksrapport kwantitatieve gegevens aan te leveren waarop het gesprek over literatuuronderwijs gefundeerder kan worden gevoerd. Het rapporteert daartoe de resultaten van een grootschalige enquête onder leerlingen in de examenklassen havo/vwo (schooljaar 2017-2018) over hun leesdossier voor het schoolvak Nederlands.

2 Het onderzoek

2.1 Doel van het onderzoek

Dit onderzoek beoogt:

- Scherper zicht te geven op de boekkeuzes van bovenbouwleerlingen havo en vwo voor het literatuuronderdeel van het schoolvak Nederlands.
- Vast te stellen hoe divers de door leerlingen gekozen boeken over de hele linie zijn: welk aandeel op het totaal hebben titels van mannelijke en vrouwelijke auteurs, westerse en niet-westerse auteurs, Nederlandse en Vlaamse auteurs, levende en dode auteurs?
- Inzicht te krijgen in de waardering van leerlingen voor de door hen geselecteerde boeken en hun voornemens om na de middelbare school al dan niet te blijven lezen.
- Inzicht te krijgen in het daadwerkelijke schoolgerelateerde leesgedrag van havo- en vwo-leerlingen, dat wil zeggen in het percentage dat zij feitelijk lezen van de boeken in hun leesdossier.
- Na te gaan of er qua prestatie, leesgedrag en leeswaardering verschillen bestaan tussen verschillende groepen leerlingen: meisjes en jongens, leerlingen met een westerse en niet-westerse achtergrond, leerlingen met verschillende schoolprofielen, leerlingen van verschillende examenniveaus.
- Na te gaan of er qua leeswaardering verschillen bestaan tussen verschillende groepen boeken, bijvoorbeeld boeken van mannelijke versus boeken van vrouwelijke auteurs, boeken met verschillende genres, boeken uit verschillende tijdvakken.

Het onderzoek beoogt kortom cijfers te genereren die de praktijk van de leeslijst op Nederlandse middelbare scholen (bovenbouw havo en vwo) blootleggen. Daarbij gaat het enerzijds om de inhoud van de leesdossiers van leerlingen, anderzijds om verschillen tussen specifieke leerlinggroepen met betrekking tot hun leesgedrag en leeswaardering binnen het vak Nederlands.

2.2 Verspreiding en afname van de enquête

Om bovenstaande doelstelling te bereiken, is een enquête uitgezet in examenklassen havo en vwo in het schooljaar 2017-2018. Een oproep om mee te doen aan deze enquête werd uitgezet onder docenten Nederlands in het najaar van 2017 (Dera, 2017). De oproep werd geplaatst op www.neerlandistiek.nl, de website van Stichting Lezen, de website van de Radboud Universiteit Nijmegen, in diverse nieuwsbrieven voor alumni van lerarenopleidingen en in de actieve Facebookgroep 'Leraar Nederlands'. Docenten van 132 scholen meldden zich aan om aan de enquête deel te nemen. Uiteindelijk werd de vragenlijst daadwerkelijk uitgezet in examenklassen van 45 verschillende scholen. De overige 87 scholen gaven geen gehoor aan de oproep de enquête uit te zetten of meldden zich vanwege tijdgebrek af. De deelnemende scholen zijn afkomstig uit de provincies Flevoland (1 school), Friesland (2), Gelderland (11), Groningen (2), Limburg (2), Noord-Brabant (8), Noord-Holland (6), Overijssel (2), Utrecht (5) en Zuid-Holland (6). Er is dus geen sprake van een gelijkmatige verdeling van de scholen over het land, waardoor geen betrouwbare uitspraken gedaan kunnen worden over mogelijke verschillen tussen streken en/of provincies.

De leerlingen vulden de enquête in tussen 1 maart en 1 mei 2018. Het invullen gebeurde digitaal via de applicatie *Lime Survey* en duurde gemiddeld 10-15 minuten per leerling. De docenten kregen de

instructie de vragenlijst pas af te nemen als de schoolexamens voor het domein Literatuur waren afgerond. Op die manier werd gewaarborgd dat de leesdossiers van de examenkandidaten zowel afgerond als beoordeeld waren. Deelnemende docenten waren vrij het moment te kiezen waarop ze de enquête afnamen: aan het begin van de les of juist aan het einde; in de les Nederlands of juist daarbuiten. Wel werd de begeleidende docenten verzocht de leerlingen voorafgaand goed voor te bereiden op het invullen van de vragenlijst. Meer specifiek moesten de leerlingen aangestuurd worden om de titels van de boeken in hun leesdossier mee te nemen naar de les, zodat het risico op vergeten titels werd verkleind.

Voor de deelnemende leerlingen het officiële gedeelte van de enquête te zien kregen, werden zij geïnformeerd over het doel van het onderzoek en werd hun gevraagd of ze hun medewerking wilden verlenen (*informed consent*). Leerlingen jonger dan zestien jaar werden uitgesloten van deelname aan de vragenlijst, aangezien artikel 6 van de Wet medisch-wetenschappelijk onderzoek met mensen bepaalt dat proefpersonen pas vanaf zestien jaar zelfstandig mogen beslissen of zij willen deelnemen aan wetenschappelijk onderzoek. Examenkandidaten die besloten deel te nemen aan de enquête, konden deze op elk gewenst moment stopzetten.

2.3 Respondenten

Populatie

2489 examenkandidaten kregen de enquête op hun school voorgelegd. 1886 van hen vulden de vragenlijst volledig in. Het is niet met zekerheid te zeggen waarom de overige 603 leerlingen de enquête niet (volledig) invulden. Het is mogelijk dat zij de titels van hun leeslijst niet meer wisten, geen motivatie hadden om deel te nemen aan een onderzoek over literatuur of afgeleid werden door andere leerlingen of applicaties op hun telefoon. De enquêtes van 1616 respondenten bleken uiteindelijk geschikt voor het onderzoek: 1589 volledig ingevulde enquêtes, aangevuld met 27 vragenlijsten waarin alleen de laatste deelvraag onbeantwoord was gebleven. Ongeschikt waren enquêtes waarop minder dan 4 boektitels werden doorgegeven en enquêtes waarbij vragen evident onserieus waren ingevuld. Het criterium van 4 boektitels werd aangelegd, omdat sommige scholen een deel van het leesdossier afsluiten in de klassen voor het examenjaar en in 5 havo en/of 6 vwo nog maar 4 titels laten lezen. 'Evident onserieus' zijn vragenlijsten waarin leerlingen zelf komisch bedoelde romantitels verzinnen, onrealistische getallen opvoeren als antwoord op een vraag (bijvoorbeeld 20.000 leesuren per week) of andere merkwaaardige *outliers* laten zien (bijvoorbeeld elk boek op de lijst een 10 geven, terwijl 0 procent gelezen is of andersom).

De totale populatie examenkandidaten havo (53.974 leerlingen) en vwo (37.892) bedroeg in het schooljaar 2017-2018 91.866 leerlingen (CBS). Voor deze populatie is, uitgaand van een betrouwbaarheidsniveau van 95% en een foutenmarge van 3%, een steekproefgrootte van 1055 leerlingen nodig. De 1616 respondenten overschrijden die vereiste grootte ruimschoots. Wel is het belangrijk op te merken dat de resultaten van het onderzoek mogelijk gekleurd zijn, doordat ongeveer een derde van de betrokken examenkandidaten geen bruikbare enquête invulde. Het is bijvoorbeeld denkbaar dat juist de leerlingen die geen affiniteit met literatuuronderwijs hebben en/of weinig tot niets gelezen hebben voor het schoolvak Nederlands, de vragenlijst niet hebben ingevuld of vroegtijdig hebben afgebroken. Dat zou de resultaten, met name op het vlak van de leeswaardering en het percentage daadwerkelijk gelezen teksten, kunnen vertekenen.

Examenniveau

Van de 1616 respondenten, met een gemiddelde leeftijd van 17,2 jaar, deden 854 leerlingen eindexamen op havoniveau (52,8%). 762 respondenten (47,2%) deden vwo-examen; in 119 gevallen (15,6%) daarvan betrof het een gymnasiumexamen.

Gender

702 kandidaten (43,4%) duiden zichzelf aan als man; 914 (56,6%) als vrouw. Omdat de gendercategorie 'anders' veel vragenlijsten bevatte die evident onserieus waren ingevuld, is deze categorie in de analyses buiten beschouwing gelaten.

Westers/niet-westers

Van 1511 respondenten kon worden bepaald of zij een westerse of een niet-westerse achtergrond hadden. Deze gegevens werden in de analyse meegenomen, omdat het mogelijk is dat er verschillen bestaan tussen westerse en niet-westerse leerlingen met betrekking tot tekstselectie en leeswaardering (vgl. Hermans, 2009). Als uitgangspunt voor de indeling 'westers' versus 'niet-westers' werd gevraagd naar het geboorteland van ouders en grootouders. Een leerling werd een niet-westerse achtergrond toegekend als een van de ouders en/of grootouders afkomstig was uit een niet-westers land, conform de richtlijnen voor het vaststellen van een derde generatie van het CBS. De westerse landen werden geoperationaliseerd als Canada en de Verenigde Staten, Australië en Nieuw-Zeeland, en de Europese landen op de 'Lijst van Westerse landen' van het Landelijk Coördinatiecentrum Reizigersadviesing (LCR). 1265 respondenten hadden een westerse achtergrond (83,7%) en 246 (16,7%) een niet-westerse, onder wie 73 examenkandidaten met een Nederlands-koloniale achtergrond (Nederlandse Antillen, Indonesië, Suriname).

Profielkeuze

De respondenten waren als volgt verdeeld over de verschillende schoolprofielen:

Tabel 1

Verdeling van de respondenten over de schoolprofielen, uitgedrukt in percentages (n=1616)

Maatschappijprofielen			Natuurprofielen			Anders
Cultuur & Maatschappij	Economie & Maatschappij	Dubbelprofiel Maatschappij	Natuur & Gezondheid	Natuur & Techniek	Dubbelprofiel Natuur	Combinatieprofiel Maatschappij + Natuur
8,2	29,1	3,2	23,1	13,1	22,7	0,6

De meerderheid van de respondenten (58,9%) deed dus examen in een natuurprofiel of een combinatie van beide natuurprofielen.

2.4 Opzet van het onderzoek

Enquête

De vragenlijst bestond uit drie secties: 'Leerlinggegevens', 'Inhoud leeslijst' en 'Afsluitende vragen'. In de eerste sectie werden de gegevens verzameld die hiervoor al werden gepresenteerd: naam van

de school, examenniveau, leeftijd, gender, migratieachtergrond en profiel. Ook werd de examenkandidaten gevraagd of zij na het behalen van hun diploma wilden doorstuderen en zo ja, wat precies. Vanwege de te grote heterogeniteit van deze antwoorden zijn deze gegevens in het onderzoek verder buiten beschouwing gelaten.

In de tweede sectie, 'Inhoud leeslijst', moesten de respondenten de inhoud van hun leesdossier invoeren in onderstaande tabel. De tabel bevatte achttien kolommen, omdat dit het hoogste aantal titels betreft dat gymnasiumleerlingen op een deelnemende school dienden te lezen.

	Auteur (achternaam)	Titel	Welk cijfer geef je dit boek?	Hoe veel procent van dit boek heb je gelezen?
1				
2				
3				
4				
5				
6				
7				
8				
9				
10				
11				
12				
13				
14				
15				
16				
17				
18				

Figuur 1. In te vullen tabel uit de enquête.

Boven de tabel stond een uitleg die de respondenten instrueerde te benoemen welke boeken ze hadden gelezen voor het leesdossier Nederlands. Eerst moesten ze de achternaam van de auteur invullen, tenzij de auteur onbekend was (dan noteerden ze: 'Onbekend') of er sprake was van een bloemlezing met meerdere auteurs (dan noteerden ze: 'Meerdere'). In de tweede kolom volgde de titel van het boek, waarbij de leerlingen 'Verhalenbundel' of 'Gedichtenbundel' invulden als het een samengestelde bloemlezing vanuit de sectie Nederlands betrof. In de derde kolom vulden de respondenten het cijfer in dat ze het boek gaven op een schaal van 1 tot 10. Ten slotte moesten ze aangeven welk percentage van het boek ze daadwerkelijk (naar schatting) gelezen hadden. Om sociale wenselijkheid zo veel mogelijk te beperken, werd hierbij geëxpliciteerd dat hun docent deze gegevens niet te zien zou krijgen. Bij respondenten die een percentage lager dan 10 procent invulden in de vierde kolom, werd het toegekende cijfer uit kolom 3 verwijderd. Ook van respondenten die hier geen percentage invulden, werden de toegekende cijfers verwijderd. De doorgegeven titels van deze respondenten werden wel meegenomen in het onderzoek.

Om foutief ingevulde kolommen te voorkomen, kregen leerlingen een voorbeeld van vier ingevulde rijen te zien:

1. Spit – Het smelt – 7 – 85%
2. Mulisch – Het stenen bruidsbed – 6 – 40%
3. Meerdere – Gedichtenbundel – 8 – 100%
4. Onbekend – Karel ende Elegast – 7 – 67%

Het laatste deel van de enquête, 'Afsluitende vragen', bevroeg achtereenvolgens met welk cijfer de respondenten het onderdeel 'literatuur' bij het vak Nederlands hadden afgesloten, hoeveel uur ze in een gemiddelde week schatten te lezen, hoeveel uur ze in een gemiddelde zomervakantie schatten te lezen, en of ze van plan waren na afronding van de middelbare school Nederlandse literatuur te blijven lezen (ja/nee). Die laatste vraag werd door 27 in het onderzoek meegenomen enquêtes om onbekende redenen niet ingevuld.

Codering

De gegevens die in de tweede sectie van de vragenlijst ('Inhoud leeslijst') werden verzameld, zijn door de onderzoeker gecodeerd. Van alle genoemde auteurs (exclusief 'Onbekend' en 'Meerdere') werden achtereenvolgens gecodeerd: gender (man/vrouw/anders), migratieachtergrond (westers/niet-westers), nationaliteit en de vraag of de auteur nog in leven was ten tijde van het centraal examen Nederlands 2018. Om de schrijvers van 35 jaar en jonger in beeld te krijgen, werden daarnaast de auteurs met een geboortjaar van 1983 of later apart gemarkeerd.

Van de genoemde titels (exclusief 'Verhalenbundel', 'Gedichtenbundel' en het ook voorkomende 'Gedicht') werden achtereenvolgens gecodeerd: jaar van publicatie (niet bij individuele gedichten), publicatietaal (Nederlands/vertaald) en genre (verhalend proza/poëzie/toneel/non-fictie/jeugdliteratuur/thriller). Bij het vaststellen van genres van hybride teksten was de NUR-code leidend. In het geval van epische teksten op rijm uit de historische letterkunde, zoals *Karel ende Elegast* of *Van den Vos Reynaerde*, werd de code 'poëzie' toegekend. Behoudens de literaire thrillers, die vanwege hun relatief grote aandeel op het totaal als aparte categorie werden meegenomen, werd er in de categorieën geen onderscheid gemaakt op basis van kwaliteitsmarkeerders als 'literatuur' en 'lectuur'. Onder 'thrillers' vielen ook boeken die in de markt zijn gezet als horror- of fantasyromans met een spannende plot.

2.5 Analyse van de resultaten

De ingevulde enquêtes werden verwerkt en geanalyseerd in SPSS. De SPSS-bestanden zijn voor onderzoeksdoeleinden op te vragen bij de onderzoeker. Dit rapport bevat voorts een bijlage met alle door de leerlingen gerapporteerde teksten, inclusief hun frequentie. Deze bijlage is niet in dit rapport opgenomen, maar is te downloaden via de website van Stichting Lezen (www.lezen.nl/publicaties/de-praktijk-van-de-leeslijst).

3 Onderzoeksresultaten

In dit hoofdstuk worden de belangrijkste resultaten van het onderzoek gepresenteerd.

3.1 Leerlingen zijn relatief positief over hun leeslijst en lezen een groot deel daarvan

De leerlingen in dit onderzoek zijn relatief positief over de boeken op hun leeslijst. Het gemiddelde cijfer dat zij geven aan boeken in hun leesdossier waarvan zij 10 procent of meer gelezen hebben, is een 6,7 ($n=1544$ leesdossiers, $SD=1,51$). Ook het gemiddelde cijfer voor alle afzonderlijk gescoorde boeken bedraagt een 6,7 ($n=13389$ titels, $SD=1,50$). Dat wil zeggen dat de gemiddelde leerling de eigen leeslijst een ruime voldoende geeft, en dat het gemiddelde boek van bovenbouwleerlingen havo/vwo een ruime voldoende krijgt. Wel wijst de standaarddeviatie erop dat de spreiding in beide situaties groot is; de leerlingen die hun leeslijst of een afzonderlijk boek een onvoldoende geven, worden uitgevlakt door leerlingen die een 8 of hoger geven en vice versa.

De relatief positieve attitude ten opzichte van de gekozen boeken komt ook tot uiting in het percentage dat leerlingen van de boeken in hun leesdossier lezen. Zij schatten in dat ze gemiddeld 76,6% lezen van de boeken op hun lijst ($n=1593$, $SD=25,57$). Voor afzonderlijk gescoorde boeken is dit percentage een fractie lager, maar nog steeds hoog: 75,8% ($n=15487$, $SD=37,79$). Veelzeggend is dat het overgrote deel van de afzonderlijk gelezen boeken (63,20%) in deze populatie voor 100 procent wordt uitgelezen. De onderstaande tabel laat voor de totale populatie en per schooltype zien hoeveel titels voor welk percentage zijn uitgelezen:

Tabel 2

Percentage titels per schooltype waarvan leerlingen een x percentage gelezen hebben.

Percentage uitgelezen	Aantal titels totaal (% op totaal)	Aantal titels havo (% op totaal)	Aantal titels atheneum (% op totaal)	Aantal titels gymnasium (% op totaal)
0	12,0	11,2	12,1	14,9
0,1-10	3,3	3,1	3,4	3,5
11-20	2,6	1,9	2,6	4,9
21-40	4,0	3,8	4,0	5,3
41-60	5,2	5,2	5,3	4,5
61-80	5,7	6,1	5,5	4,8
81-99	2,5	3,0	2,1	2,0
100	63,2	63,8	63,9	58,0
Geen antwoord	1,6	2,0	1,2	2,1
Totaal aantal titels	15743	6681	7375	1687

Op alle schooltypes wordt ruim de helft van de geselecteerde boeken voor 100 procent uitgelezen en wordt meer dan 70 procent van de titels voor 60 procent of meer uitgelezen. Op het totaal wordt slechts zo'n 15 procent van de geselecteerde titels voor 10 procent of minder uitgelezen. De uitgelezen boeken overtreffen de niet of nauwelijks gelezen boeken onder deze respondenten dus ruimschoots.

De bovenstaande tabel geeft geen inzicht in het aantal leerlingen dat alle werken op de lijst zegt uit te lezen, noch in het aantal leerlingen dat geen letter van de geselecteerde werken zegt te lezen. Ruim een kwart van de respondenten (25,2%) rapporteert de volledige leeslijst voor Nederlands van a tot z te lezen. 32,2% leest 80-100% van de boeken; 19,5% leest 60-80%; 11,7% leest 40-60%; 6,5% leest 20-40%; 2,8% leest 10-20%; 0,9% leest 0,1-10% en slechts 1,2% van de leerlingen zegt helemaal niets voor het schoolvak te lezen. Ook in dit geval overstijgt het aantal leerlingen onder de respondenten dat veel of alles leest het aantal leerlingen dat niet of nauwelijks leest.

3.2 De helft van de leerlingen wil blijven lezen na school

Op de vraag of zij Nederlandse literatuur willen blijven lezen na afronding van hun middelbare school, antwoordt 49,3% van de respondenten 'ja' en 49,1% 'nee' (n=1616; 27 respondenten lieten de vraag onbeantwoord). Bijna de helft van de deelnemende leerlingen wil dus na school Nederlandse literatuur blijven lezen.

3.3 De meestgelezen boeken zijn niet de meest gewaardeerde boeken

Tezamen gaven de respondenten maar liefst 15.743 leesselecties door en werd van 13.389 items een beoordeling in de analyse meegenomen. In totaal stonden er 1642 unieke titels op de leeslijsten van de examen kandidaten (door secties samengestelde bloemlezingen niet inbegrepen), geschreven door in totaal 725 unieke auteurs (exclusief anonieme middeleeuwse auteurs). De onderstaande tabel geeft voor alle respondenten een ranglijst van de meestgelezen titels, inclusief informatie over het gemiddelde cijfer dat die titel onder leerlingen scoort en het percentage dat gemiddeld van de titel gelezen werd. In het overzicht zijn alle titels opgenomen die honderd keer of vaker voorkwamen op de 1616 geanalyseerde leeslijsten.

Tabel 3

Ranglijst van de meestgelezen boeken op havo/vwo.

Positie	Auteur	Titel	Aantal selecties	Gemiddeld cijfer	Gemiddeld gelezen percentage
1	Krabbé, T.	<i>Het gouden ei</i>	558	6,8	80,8
2	Mulisch, H.	<i>De aanslag</i>	411	7,1	72,1
3	Onbekend	<i>Karel ende Elegast</i>	403	5,9	89,1
4	Koch, H.	<i>Het diner</i>	388	6,7	71,8
5	Bernlef, J.	<i>Hersenschimmen</i>	271	7,2	81,7
6	Hermans, W.F.	<i>De donkere kamer van Damokles</i>	267	6,6	74,6
7	Willem	<i>Van den vos Reynaerde</i>	252	6,2	85,1
8	Multatuli	<i>Max Havelaar</i>	245	6,2	59,2
9	Wolkers, J.	<i>Turks fruit</i>	240	6,6	60,7
10	Zijl, A. van der	<i>Sonny Boy</i>	222	7,2	63,5
11	Hermans, W.F.	<i>Het behouden huis</i>	220	6,7	81,4
12	Hooft, P.C.	<i>Warenar</i>	204	5,7	81,6
13	Wieringa, T.	<i>Joe Speedboot</i>	184	6,9	68,4
14	Haasse, H.	<i>Oeroeg</i>	177	6,6	75,6

15	Vuijsje, R.	<i>Alleen maar nette mensen</i>	146	6,8	73,9
16	Elsschot, W.	<i>Kaas</i>	143	5,9	65,9
17	Wagendorp, B.	<i>Ventoux</i>	128	7,0	70,9
18	Bordewijk, F.	<i>Bint</i>	127*	5,9	66,0
19	Mulisch, H.	<i>Twee vrouwen</i>	126	6,9	83,4
20	Bervoets, H.	<i>Alles wat er was</i>	124	7,4	84,2
21	Brouwers, J.	<i>Bezonken rood</i>	121	6,6	71,9
22	Loo, T. de	<i>De tweeling</i>	120	6,9	67,3
	Bordewijk, F.	<i>Karakter</i>	120	6,6	65,9
24	Glastra van Loon, K.	<i>De passievrucht</i>	114	7,0	78,0
25	Koch, H.	<i>Zomerhuis met zwembad</i>	112	7,1	81,5
26	Bomans, G.	<i>Erik of het klein insectenboek</i>	109	6,6	74,0
27	Huff, P.	<i>Dagen van gras</i>	108	6,9	87,0
28	Bouzamour, M.	<i>De belofte van Pisa</i>	104	7,2	83,3
29	Loo, T. de	<i>Isabelle</i>	103	6,9	89,5
30	Robben, J.	<i>Birk</i>	102	6,8	91,2
	Lubach, A.	<i>Magnus</i>	102	7,3	81,2
	Mulisch, H.	<i>Siegfried</i>	102	7,3	73,4
33	Minco, M.	<i>Het bittere kruid</i>	100	6,4	82,9

* bij *Bint* is ook de uitgave *Blokken, Knorrende beesten, Bint* in dit aantal meegerekend

Op basis van deze tabel kan een aantal opvallende zaken worden gesignaleerd:

- *Het gouden ei* is over de gehele linie van gelezen boeken een opmerkelijk duidelijke koploper. Historische gegevens suggereren dat dit al tijden het geval is: het boek domineert sinds jaar en dag de ranglijsten van de website scholieren.com.
- De literaire canon neemt onder de werken gepubliceerd vóór 2000 een prominente positie in op deze ranglijst. Tegelijkertijd zijn er ook veel relatief recente werken (van Bervoets, Bouzamour, Huff, Koch, De Loo, Lubach, Robben, Vuijsje, Wagendorp, Wieringa en Van der Zijl) die veel door leerlingen gekozen worden. Drie canonieke werken (*Twee vrouwen*, *De donkere kamer van Damokles* en *Erik of het klein insectenboek*) werden recent onder de aandacht gebracht via de campagne Nederland Leest.
- De teksten met een 6,5 of lager zijn alle canonieke werken, die meestal ook verplicht gelezen worden.
- 13 van de meestgelezen teksten scoren beneden het gemiddelde cijfer dat leerlingen aan boeken op hun leeslijst toekennen (6,7). ‘Veelgelezen’ betekent dus niet per definitie ‘veel gewaardeerd’.

De tabel geeft geen inzicht in de rangordes voor de verschillende examenniveaus. Daarom worden in onderstaande tabel de meest geselecteerde titels op havo en vwo gepresenteerd, in de vorm van een top 25 per examenniveau.

Tabel 4

Top 25 meestgelezen boeken op havo en vwo.

Positie havo	Titel	Aantal selecties	Positie vwo	Titel	Aantal selecties
1	Krabbé - <i>Het gouden ei</i>	361	1	<i>Karel ende Elegast</i>	247
2	Koch - <i>Het diner</i>	187	2	Mulisch - <i>De aanslag</i>	240
3	Mulisch - <i>De aanslag</i>	171	3	Multatuli - <i>Max Havelaar</i>	231
4	<i>Karel ende Elegast</i>	156	4	Koch - <i>Het diner</i>	201
5	Wolkers - <i>Turks fruit</i>	152	5	Krabbé - <i>Het gouden ei</i>	197
6	Van der Zijl - <i>Sonny Boy</i>	127	6	<i>Van den vos Reynaerde</i>	189
7	Bernlef - <i>Hersenschimmen</i>	124	7	Hermans – <i>De donkere kamer van Damokles</i>	179
8	Vuijsje - <i>Alleen maar nette mensen</i>	116	8	Hooft – <i>Warenar</i>	162
9	Hermans - <i>Het behouden huis</i>	108	9	Bernlef – <i>Hersenschimmen</i>	147
10	Bouzamour - <i>De belofte van Pisa</i>	92	10	Wieringa - <i>Joe Speedboot</i>	113
11	Haasse - <i>Oeroeg</i>	91		Elsschot – <i>Kaas</i>	113
12	Hermans - <i>De donkere kamer van Damokles</i>	88	12	Hermans - <i>Het behouden huis</i>	112
13	Robben - <i>Birk</i>	75	13	Paaltjens - <i>Snikken en grimlachjes</i>	96
14	Frank - <i>Het achterhuis</i>	74	14	Van der Zijl - <i>Sonny Boy</i>	95
	Koch - <i>Zomerhuis met zwembad</i>	74	15	Brouwers - <i>Bezonken rood</i>	90
16	De Loo - <i>Isabelle</i>	72	16	Bordewijk – <i>Bint</i>	89*
17	Wieringa - <i>Joe Speedboot</i>	71	17	Wolkers - <i>Turks fruit</i>	88
18	Wagendorp - <i>Ventoux</i>	67	18	Van Eeden - <i>De kleine Johannes</i>	87
19	Glastra van Loon - <i>De passievrucht</i>	66	19	Haasse – <i>Oeroeg</i>	86
20	<i>Van den Vos Reynaerde</i>	63	20	Langendijk – <i>Het wederzijds huwelijksbedrog</i>	84
	Huff - <i>Dagen van gras</i>	63	21	Mulisch – <i>Siegfried</i>	77
22	Lubach - <i>Magnus</i>	62	22	Schasz - <i>Reize door het Aapenland</i>	75
23	Kluun - <i>Komt een vrouw bij de dokter</i>	59	23	Bervoets - <i>Alles wat er was</i>	74

24	Mulisch - <i>Twee vrouwen</i>	55	24	Mulisch - <i>Twee vrouwen</i>	72
25	Oberski - <i>Kinderjaren</i>	55	25	De Loo - <i>De tweeling</i> Bordewijk – <i>Karakter</i>	66 66

*: bij *Bint* is ook de uitgave *Blokken, Knorrende beesten, Bint* in dit aantal meegerekend

Opvallend is dat *Het gouden ei*, over de gehele linie toch een duidelijke koploper, alleen op het havo met kop en schouders boven de andere teksten uitsteekt en op het vwo nog vier andere boeken voor zich moet dulden. Wat de moderne teksten betreft, valt de positie van Bouzamour en Vuijsje op: *De belofte van Pisa* en *Alleen maar nette mensen* staan in de top tien van de favoranglijst, maar ontbreken op het vwo. Verder zijn er vooral accentverschillen tussen de havo- en vwo-ranglijsten vast te stellen, bijvoorbeeld dat *Het diner, Turks fruit, Sonny Boy* en *Oeroeg* op het havo net wat beter scoren dan op het vwo en dat het tegenovergestelde geldt voor *De aanslag* en *Joe Speedboot*.

Veel meer in het oog springt het grote aantal historische werken in de ranglijst van het vwo. Waar havoleerlingen nog wel massaal middeleeuwse teksten (moeten) lezen, zijn er geen teksten uit de vroegmoderne periode en de negentiende eeuw in hun top 25 te vinden, terwijl bijna een derde van de vwo-lijst uit werken van voor 1900 bestaat. Met name in het geval van Multatuli's *Max Havelaar* is het verschil hemelsbreed: waar het boek op het vwo de op twee na meest geselecteerde titel is, komt de roman op het havo slechts op de leeslijst van veertien respondenten voor. Deze discrepantie is eenvoudig terug te voeren op de verschillende eindtermen voor het domein Literatuur binnen havo en vwo: havisten hoeven slechts kennis te maken met de grote lijnen van de literatuurgeschiedenis, terwijl vwo'ers geacht worden drie werken van voor 1880 op hun leeslijst te zetten. In de praktijk leidt dat er, gezien de stevige positie van canonieke historische werken in de ranglijst van het vwo, toe dat vooral dezelfde historische werken in het curriculum worden opgenomen (zie ook 3.6).

Juist die canonieke werken blijken in de praktijk relatief laag door leerlingen te worden gewaardeerd. De onderstaande tabel toont de gemiddeld hoogste en laagste cijfers die de examenkandidaten hebben toegekend aan boeken die dertig keer of vaker werden geselecteerd voor het leesdossier:

Tabel 5

Hoogst en laagst scorende teksten met 30 selecties of meer.

Hoogst scorende teksten met 30+-lezers			Laagst scorende teksten met 30+-lezers		
Auteur	Titel	Gemiddeld cijfer (aantal selecties)	Auteur	Titel	Gemiddeld cijfer (aantal selecties)
S. Brijs	<i>De engelenmaker</i>	8,1 (89)	Onbekend	<i>Elckerlijc</i>	5,3 (35)
L. Spit	<i>Het smelt</i>	8,0 (51)	M. Minco	<i>De val</i>	5,5 (92)
K. van Kooten	<i>Lieveling</i>	8,0 (38)	Onbekend	<i>Mariken van Nieuweghen</i>	5,6 (84)
A. Boogers	<i>Alleen met de goden</i>	8,0 (30)	K. van Beijnum	<i>De oesters van Nam Kee</i>	5,6 (41)

Kluun	<i>Komt een vrouw bij de dokter</i>	7,9 (79)	P.C. Hooft	<i>Warenar</i>	5,7 (204)
A. Lubach	<i>IV</i>	7,9 (59)	P. Paaltjens	<i>Snikken en grimlachjes</i>	5,7 (97)
D. Kooiman	<i>Montyn</i>	7,7 (40)	Onbekend	<i>Beatrijs</i>	5,7 (50)
G. Op de Beeck	<i>Vele hemels boven de zevende</i>	7,7 (34)	F. van Eeden	<i>Van de koele meren des doods</i>	5,7 (33)
H. Bervoets	<i>Efter</i>	7,7 (30)	M. 't Hart	<i>Een vlucht regenwulpen</i>	5,8 (57)
G. Op de Beeck	<i>Kom hier dat ik u kus</i>	7,5 (36)	Onbekend	<i>Karel ende Elegast</i>	5,9 (403)
T. Olde Heuvelt	<i>Hex</i>	7,5 (36)	W. Elsschot	<i>Kaas</i>	5,9 (143)

Drie van de minst gewaardeerde, veelgelezen teksten (*Warenar*, *Karel ende Elegast* en *Kaas*) staan tevens in de top 25 meestgelezen teksten op het vwo, waar *Karel ende Elegast* zelfs de ranglijst aanvoert. Hoewel de teksten in de rechterkolommen, op *Elckerlijc* na, nog steeds een magere voldoende van de respondenten krijgen, scoren ze ruim beneden het gemiddelde cijfer dat examenkandidaten aan de boeken op hun lijst toekennen (6,7). In veel gevallen betreft het canonieke literatuur, die in het literatuuronderwijs vaak klassikaal gelezen wordt. Die kwalificatie gaat ook op voor de andere veelgelezen teksten die een 5,9 hebben gescoord: *Bint* van F. Bordewijk (127 selecties), *Het wederzijds huwelijksbedrog* van Pieter Langendijk (88), *Gijsbrecht van Aemstel* van Joost van den Vondel (65), *De klucht van de koe* van G.A. Bredero (39) en *De avonden* van Gerard Reve (31).

Onder de hoogst scorende teksten bevindt zich niet één tekst uit de ranglijst meestgelezen boeken (Tabel 3). Hanna Bervoets (*Alles wat er was*, 7,4), Arjen Lubach (*Magnus*, 7,3) en Harry Mulisch (*Siegfried*, 7,3) komen wat dit betreft wel dicht in de buurt. Opvallend in de ranglijst van hoogst scorende teksten is voorts dat slechts één roman niet in de 21e eeuw geschreven werd, namelijk *Montyn* (1982) van Dirk Ayelt Kooiman. In het rijtje laag scorende teksten staat daarentegen slechts één tekst uit de 21e eeuw, *De oesters van Nam Kee* (2000) van Kees van Beijnum.

De gegevens suggereren kortom dat er een verband bestaat tussen het jaar waarin een tekst werd gepubliceerd en de leerlingwaardering voor die tekst (zie ook 3.6). Bovenal laten ze zien dat de teksten die door leerlingen het meestgelezen geworden, niet noodzakelijkerwijs de teksten zijn die ze het meest waarderen. Wat 'populair' is om te lezen onder scholieren, blijkt niet eenvoudigweg aan het aantal selecties af te meten.

3.4 De gemiddelde leeslijst is weinig divers

Het staat buiten kijf dat het literatuuronderwijs in de bovenbouw havo/vwo bijzonder heterogeen is, wat betreft de selectie van teksten en auteurs. Dat er 1642 verschillende werken van maar liefst 725 unieke auteurs in de leesdossiers terecht zijn gekomen, spreekt wat dat betreft boekdelen.

Desalniettemin kan niet gezegd worden dat een blauwdruk van het Nederlandse literatuuronderwijs

een *cultureel* divers beeld oplevert. In het literatuuronderwijs blijkt, in elk geval wat de boekselecties betreft, het beeld van de witte, mannelijke schrijver uit Nederland te overheersen en zijn vrouwelijke, niet-westerse en Vlaamse auteurs duidelijk in de minderheid. Wel blijken levende schrijvers beter vertegenwoordigd te zijn dan dode.

Gender

Onder de 725 gelezen auteurs bevinden zich 443 mannen (61,1%) en 281 vrouwen (38,8%). Daarnaast is er één vrouwelijk schrijversduo (Betje Wolff en Aagje Deken) en één duo bestaand uit een man en een vrouw (Michiel Zwieters en Mirelle Ordelman). Maxim Februari is, ook toen hij nog als vrouw publiceerde, als man in het onderzoek meegenomen, evenals het schrijversduo Jos Verlooy en Nicole van Bael, dat het mannelijke pseudoniem Elvis Peeters gebruikt.

In de populatie geselecteerde auteurs is de man-vrouwverhouding op basis van deze cijfers grofweg 3:2. Dat is weliswaar scheef, maar gunstiger dan de gemiddelde verhouding in de literaire boekproductie, die eerder in de buurt van 2:1 komt (vgl. Vos, 2008; Joosten, 2013). De verhouding verandert echter sterk, wanneer alle 15.743 leeslijstitems in de statistiek worden meegenomen, en dus het totale aantal keer dat een auteur in de lijst voorkomt. In dat geval zijn er 11.412 titels (76,1%) geschreven door een man en 3579 titels (23,8%) geschreven door een vrouw (inclusief 23 keer Wolff & Deken), wat eerder neerkomt op een verhouding van 3:1. In de selectie van unieke auteurs in het literatuuronderwijs zijn vrouwelijke schrijvers dus licht ondervertegenwoordigd, terwijl ze in het totaalbeeld sterk ondervertegenwoordigd zijn.

Er verandert overigens weinig aan die laatste constatering wanneer de literatuur van voor 1900 (toen er structureel minder schrijvende vrouwen actief waren) buiten beschouwing wordt gelaten. De verhouding is in dat geval 9887 versus 3520, oftewel grofweg 3:1. Concentreren we ons alleen op de 21^e eeuw, dan is de verhouding 4627 versus 2259, oftewel grofweg 2:1. In die beide gevallen geldt kortom dat vrouwelijke auteurs over de gehele linie minder vaak gelezen worden dan mannelijke.

Migratieachtergrond

Onder de 725 gelezen auteurs bevinden zich, uitgaand van het geboorteland van de auteur, 683 westerse (94,2%) en 42 niet-westerse schrijvers (5,8%). Evenals bij gender het geval was, wordt ook in dit geval de verhouding scheef wanneer alle items worden meegenomen. In dat geval staan 14.346 titels (95,7%) van westerse auteurs tegenover 623 titels van niet-westerse auteurs (4,2%).

De verhouding wordt iets minder scheef wanneer alleen de boekproductie uit de 21^e eeuw als uitgangspunt genomen wordt. In dat geval staan 6355 titels (92,3%) van westerse auteurs tegenover 532 teksten (7,7%) van niet-westerse auteurs. Dat laat echter onverlet dat de witte, westerse auteur sterk overheerst op de leeslijsten van examenkandidaten havo en vwo.

Nederland versus Vlaanderen

652 van de 725 gelezen auteurs (89,9%) schrijven hun teksten oorspronkelijk in het Nederlands. De overige 73 auteurs (10,1%) zijn in een andere taal of in vertaling gelezen, hoofdzakelijk door leerlingen bij wie het eindcijfer voor literatuur niet alleen in de lessen Nederlands is bepaald, maar die een vakoverstijgend literatuurcijfer hebben gekregen. Op het totaal van alle gelezen boeken, vormen deze niet-Nederlandstalige teksten een druppel op een gloeiende plaat: 14.836 maal werd

een oorspronkelijk in het Nederlands geschreven tekst gelezen (99,1%), slechts 133 maal een tekst in een andere taal of een vertaling. De praktijk laat kortom zien dat het literatuuronderwijs voor het vak Nederlands in de bovenbouw havo/vwo bijna zonder uitzondering daadwerkelijk over Nederlandstalige literatuur gaat.

De focus blijkt daarbij wel te liggen op teksten uit het Koninkrijk der Nederlanden (inclusief Aruba en Curaçao), en in veel mindere mate op teksten uit Vlaanderen. Van de 14.600 items waarvan kon worden vastgesteld of de auteur afkomstig was uit Nederland of Vlaanderen, was een minderheid van 1059 teksten Vlaams (7,25%). Afgaand op de leeslijsten van leerlingen blijkt 'Nederlandse literatuur' op de middelbare school dus in hoofdzaak 'literatuur uit Nederland' te betekenen.

Levende versus dode auteurs

Van de 725 gelezen auteurs waren er 528 tijdens het centraal examen Nederlands 2018 nog in leven (72,8%), terwijl het in 197 gevallen om dode auteurs ging (27,2%). Die verhouding van grofweg 3:1 laat zien dat het een drogbeeld is te denken dat het in het literatuuronderwijs in de bovenbouw vooral om overleden schrijvers gaat, zoals Weijs (2016) suggereert. Het grote aandeel van levende auteurs wordt ook duidelijk uit de relatief grote variatie in de teksten die leerlingen uit recente periodes lezen. De onderstaande tabel laat zien hoe de 1525 teksten waarvan een publicatiejaar werd vastgesteld, zijn verdeeld over de eeuwen.

Tabel 6

Verdeling van de unieke geselecteerde titels over de eeuwen. (20-1 = eerste helft van de twintigste eeuw; 20-2 = tweede helft van de twintigste eeuw).

Eeuw	12	13	14	15	16	17	18	19	20-1	20-2	21
Aantal titels	2	8	7	1	2	13	14	40	109	469	969

Vergeleken met de recente tijdvakken is het aantal geselecteerde teksten uit de historische letterkunde – met slechts 47 teksten van voor 1800 – erg minimaal. Dat dit kleine arsenaal aan teksten desondanks veelvuldig gelezen wordt, bleek hiervoor al uit tabel 4. Het wordt ook onderstreept door het aanzienlijke, stijgende aandeel van dode auteurs, wanneer alle geselecteerde items in de verhoudingen betrokken worden. In dat geval staan 8942 teksten van levende schrijvers (59,7%) tegenover 6027 teksten van dode schrijvers (40,3%) – een verhouding van grofweg 3:2. Het verschil wordt zelfs nog kleiner als ook de als 'onbekend' gemarkeerde auteurs van middeleeuwse werken in de percentages worden meegenomen. Ook in dat geval blijven levende auteurs de leeslijsten van examenkandidaten domineren, zij het met een kleine voorsprong (57,1% versus 42,9%).

Een relatief klein gedeelte van die levende auteurs had tijdens het afnemen van de enquête een leeftijd van 35 jaar of jonger (geboortjaar 1983 en later). Het betreft 48 van de 725 unieke auteurs (6,6%) en 749 van de 14.969 selecties (5,0%). De auteurs die qua leeftijd en generatie het dichtst bij de huidige leerlingpopulatie zitten, zijn kortom relatief weinig in de leesselecties van examenkandidaten vertegenwoordigd. De drie auteurs uit deze groep die qua lezersaantallen het best scoren, zijn Hanna Bervoets (200 selecties, gemiddeld cijfer 7,4), Mano Bouzamour (105 selecties, gemiddeld cijfer 7,1) en Philip Huff (136 selecties, gemiddeld cijfer 6,9).

Ranglijst meestgelezen auteurs

De bovenstaande tendensen worden onderstreept en meestal zelfs versterkt door de ranglijst van auteurs die 50 keer of vaker vertegenwoordigd waren in het corpus:

Tabel 7

De 66 auteurs met 50 selecties of meer.

Positie	Auteur	Aantal selecties	Positie	Auteur	Aantal selecties
1	Harry Mulisch	771	34	Godfried Bomans	109
2	Tim Krabbé	767	35	Mano Bouzamour	105
3	W.F. Hermans	641	36	Jaap Robben	105
4	Herman Koch	629	37	Piet Paaltjens	100
5	J. Bernlef	353	38	Remco Campert	98
6	Jan Wolkers	309	39	Anne Frank	97
7	Tommy Wieringa	287	40	Simone van der Vlugt	97
8	Tessa de Loo	271	41	Pieter Langendijk	92
9	F. Bordewijk	263	42	Kluun	91
10	Multatuli	260	43	A.F.Th. van der Heijden	88
11	Willem	251	44	Adriaan van Dis	87
12	Hella S. Haasse	242	45	Saskia Noort	85
13	Annejet van der Zijl	226	46	Frederik van Eeden	85
14	Renate Dorrestein	220	47	Connie Palmen	84
15	P.C. Hooft	210	48	Jona Oberski	83
16	Arnon Grunberg	207	49	Kees van Beinum	81
17	Hanna Bervoets	200	50	Joost Zwagerman	79
18	Arthur Japin	199	51	J.A. Schasz MD	78
19	Willem Elsschot	193	52	Ronald Giphart	77
20	Dimitri Verhulst	174	53	Abdelkader Benali	75
21	Arjen Lubach	171	54	Griet Op de Beeck	75
22	Marga Minco	168	55	Boudewijn Büch	68
23	Louis Couperus	161	56	Gerbrand Bakker	67
24	Jeroen Brouwers	150	57	Carl Friedman	62
25	Robert Vuijsje	148	58	Esther Gerritsen	61
26	Maarten 't Hart	146	59	Jessica Durlacher	60
27	Stefan Brijs	137	60	Alex Boogers	58
28	Philip Huff	136	61	Anna Enquist	58
29	Leon de Winter	135	62	Herman Heijermans	57
30	Bert Wagendorp	133	63	Anne-Gine Goemans	56
31	Kader Abdolah	130	64	René Appel	54
32	Karel Glastra van Loon	129	65	G.A. Bredero	52
33	Joost van den Vondel	118	66	Charles den Tex	50

Onder de 66 hoogst gerangschikte auteurs in de lijst bevinden zich 16 vrouwen (24,2%), 3 niet-westerse auteurs (4,5%) en 5 Vlaamse auteurs, Willem van *den vos Reynaerde* inclusief (7,8%). De verhoudingen tussen mannelijke en vrouwelijke auteurs, westerse en niet-westerse auteurs en Nederlandse en Vlaamse auteurs zijn in deze ranglijst kortom ongeveer gelijk aan die in het totale aantal selecties. Zeker voor de categorieën gender en migratieachtergrond geldt daarbij dat hoe hoger in de ranglijst je komt, hoe groter de kans is dat je een mannelijke en westerse auteur tegenkomt. Vrouwelijke, niet-westerse auteurs komen in de ranglijst überhaupt niet voor.

Het aantal dode auteurs in de lijst bedraagt 24 (36,4%). Dat percentage is iets lager dan het aantal dode auteurs in het totale aantal selecties, maar nog altijd veel hoger dan het aantal overleden schrijvers onder de 725 unieke auteurs. Opvallend is ook dat 6 van de auteurs uit de top 10 en 11 van de auteurs uit de top 20 dood zijn. In de hoogste regionen van de ranglijst komen kortom relatief veel overleden schrijvers voor.

3.5 Vrouwelijke en niet-westerse auteurs scoren relatief goed onder leerlingen

Hoewel vrouwelijke en niet-westerse auteurs ondervertegenwoordigd zijn in de leesselecties van leerlingen, scoren teksten geschreven door deze schrijversgroepen onder leerlingen juist relatief goed. Voor de gelezen boeken vanaf 1900 is berekend welke cijfers leerlingen gemiddeld toekenden aan teksten van verschillende auteursgroepen, en welk percentage van deze teksten zij gemiddeld rapporteerden te lezen.

Mannelijke auteurs scoorden onder leerlingen gemiddeld een 6,8 ($SD=1.47$), versus een 6,9 ($SD=1.44$) voor vrouwelijke auteurs. Teksten van mannelijke auteurs werden gemiddeld voor 74,89% ($SD=38.42$) uitgelezen, versus 78,19% ($SD=36,56$) voor vrouwelijke auteurs. In beide gevallen wijst een onafhankelijke t-toets uit dat het om een significant verschil gaat (voor het verschil in cijfer: $t(5493,701) = -4.011, p < 0.001$; voor het verschil in percentage: $t(6375,304) = -4,453, p < .001$).

Westerse auteurs scoorden onder leerlingen gemiddeld een 6,8 ($SD=1,46$), versus een 7,0 ($SD=1,46$) voor niet-westerse auteurs. Teksten van westerse auteurs werden gemiddeld voor 75,82% ($SD=37,96$) uitgelezen, versus 74,46% ($SD=38,11$) voor niet-westerse auteurs. In dit geval is alleen het verschil tussen de toegekende cijfers significant ($t(577,359) = -4,011, p = .016$).

Er is kortom een significant verschil tussen de cijfers toegekend aan mannelijke en vrouwelijke auteurs enerzijds en westerse en niet-westerse auteurs anderzijds, waarbij vrouwelijke en niet-westerse auteurs het hoogst scoren. Ook is er een significant verschil tussen het percentage uitgelezen teksten van mannen en vrouwen, met een voorsprong voor teksten van vrouwelijke schrijvers. Het gaat hierbij weliswaar om kleine verschillen, maar in het licht van de *gender bias* op leeslijsten van leerlingen zijn deze cijfers wel opmerkelijk.

3.6 Historische literatuur wordt onder leerlingen relatief weinig gewaardeerd

Teksten geschreven voor 1900 krijgen van de leerlingen gemiddeld een 6,0 ($SD=1,53$). Dat is weliswaar een krappe voldoende, maar de historische letterkunde scoort daarmee beduidend lager dan het totaal (gemiddeld 6,7), hetgeen ook tot uitdrukking komt in het gemiddelde cijfer dat de teksten geschreven vanaf 1900 van leerlingen krijgen: een 6,8 ($SD=1,47$).

Ook voor de twintigste eeuw geldt dat werken uit vroegere decennia laag scoren ten opzichte van teksten uit latere decennia. Onderstaande tabel geeft voor teksten uit de eerste helft van de twintigste eeuw, de tweede helft van de twintigste eeuw en de eenentwintigste eeuw weer welk cijfer de respondenten gemiddeld aan die werken toekenden, en welk percentage ervan ze gemiddeld rapporteerden te lezen.

Tabel 8

Toegekende cijfers en gelezen percentages van teksten uit de 20e en 21e eeuw.

Periode	Gemiddeld cijfer per tekst (standaarddeviatie)	Gemiddeld gelezen percentage per tekst (standaarddeviatie)
1900-1949	6,30 (1,56)	65,93 (41,97)
1950-1999	6,68 (1,45)	75,68 (38,08)
2000-heden	7,04 (1,42)	77,44 (36,93)

Voor zowel het gemiddelde cijfer als het gemiddelde gelezen percentage wijst een One-way ANOVA uit dat het hier om significante verschillen gaat (voor het verschil in cijfer: $F(2, 11249) = 149.138$, $p < .001$; voor het verschil in percentage: $F(2, 13096) = 47.945$, $p < 0.001$). De post-hoc tests wijzen uit dat alle groepen significant van elkaar verschillen. Hoe recenter het tijdvak, hoe hoger de examenkandidaten de teksten beoordelen en hoe hoger het percentage dat ze van deze teksten lezen.

3.7 Thrillers en jeugdliteratuur scoren relatief goed onder leerlingen

In de leesselecties van leerlingen neemt verhalend proza voor volwassenen een dominante plaats in ten opzichte van andere genres. Qua waardering scoren jeugdromans en thrillers intussen beter onder de respondenten dan literaire fictie voor volwassenen.

De onderstaande tabel toont de verdeling van de verschillende genres over de examenkandidaten van verschillende niveaus.

Tabel 9

Verdeling van verschillende genres over examenniveaus, plus gemiddelde scores per genre voor leerlingcijfer en percentage uitgelezen.

Genre	Aantal selecties op havo	Aantal selecties op atheneum	Aantal selecties op gymnasium	Gemiddeld leerlingcijfer per tekst	Gemiddeld percentage gelezen per tekst
Jeugdboek	280	120	16	7,16	79,57
Non-fictie	287	196	32	7,05 (7,06)*	69,67 (69,91)
Poëzie	351	721	191	6,10 (6,44)	84,36 (76,69)
Thriller	346	175	18	7,23	83,48
Toneel	152	428	125	5,86 (6,34)	84,64 (90,80)
Verhalend proza	5236	5671	1282	6,78 (6,81)	74,70 (75,46)

* De getallen tussen haakjes geven de gemiddelde score exclusief de historische letterkunde weer.

Het genre 'strip' (inclusief graphic novels) is vanwege het kleine aantal van vijf selecties niet meegenomen in dit overzicht. De tabel geeft aanleiding tot enkele observaties:

- Havisten lezen voor hun leeslijst ruim twee keer zoveel jeugdboeken en bijna twee keer zoveel thrillers als vwo'ers. Dat verschil is extra betekenisvol, omdat havisten in totaal minder boeken voor hun lijst hoeven te lezen dan vwo'ers.
- Vwo'ers lezen bijna drie keer zoveel poëzie voor hun lijst als havoërs. Dat verschil is vooral toe te schrijven aan het aandeel van historische literatuur op vwo-leeslijsten, waarbij epiek op rijm (*Karel ende Elegast*, *Van den vos Reynaerde*, etc.) als poëzie is gecodeerd. Onder de 13.558 tekstselecties na 1900 bevinden zich 210 poëzietitels, een aandeel van ongeveer 1,5%. Hoewel dit percentage hoger zou liggen als de door secties samengestelde gedichtenreaders worden meegenomen, kan geconcludeerd worden dat poëzie een marginale positie inneemt op de leeslijsten in de bovenbouw havo/vwo.
- Vwo'ers lezen bijna vier keer zoveel toneel voor hun lijst als havoërs. Ook dat verschil is toe te schrijven aan het aandeel van historische literatuur op vwo-leeslijsten. Onder de 13.558 tekstselecties na 1900 bevinden zich slechts 69 toneelstukken; buiten *Op hoop van zegen* van Herman Heijermans zijn dat er slechts 13. Toneel neemt op de leeslijsten in de bovenbouw havo/vwo dus een zeer marginale positie in.
- Leerlingen waarderen met name poëtische en dramatische teksten hoger wanneer de historische literatuur van voor 1900 niet in de scores wordt meegenomen. Niettemin scoren poëzie en toneel ook vanaf de twintigste eeuw gemiddeld beduidend lagere cijfers dan verhalend proza en zeker dan jeugdliteratuur en thrillers.
- Jeugdboeken en thrillers scoren relatief hoog wat betreft het percentage dat leerlingen van deze teksten uitlezen, terwijl non-fictie hier relatief laag scoort.

Dat jeugdboeken en thrillers het goed doen onder leerlingen, wordt ook statistisch bevestigd. Een One-Way ANOVA wijst uit dat de gemiddelde leerlingcijfers voor teksten uit verschillende genres significant van elkaar verschillen ($F(4, 10981) = 21.800, p < .001$). Er zijn eveneens significante verschillen tussen de uitgelezen percentages ($F(4, 12735) = 8.974, p < .001$). De post-hoc tests specificeren daarbij:

- Dat er geen significant verschil is tussen de cijfers die leerlingen toekennen aan jeugdboeken en thrillers, maar wel tussen jeugdboeken en thrillers en alle andere genres. Leerlingen waarderen jeugdboeken en thrillers hoger dan de andere genres.
- Dat er een significant verschil is tussen de cijfers die leerlingen toekennen aan verhalend proza en poëzie. Leerlingen waarderen verhalend proza hoger dan poëzie.
- Dat er een significant verschil is tussen het percentage dat leerlingen uitlezen van een thriller en het percentage dat zij uitlezen van verhalend proza. Leerlingen lezen een groter gedeelte van een thriller dan van het overige verhalend proza.

3.8 Vwo-leerlingen scoren hogere literatuurcijfers dan havo-leerlingen en willen vaker blijven lezen na de middelbare school

De onderstaande tabel geeft voor de verschillende examenniveaus enkele leesgedrag-gerelateerde gegevens weer over de deelnemende respondenten.

Tabel 10

Leesgedrag-gerelateerde gegevens over havo-, atheneum- en gymnasiumleerlingen (n=1589; 846 havo, 625 ath, 118 gym).

Examenniveau	Havo	Atheneum	Gymnasium
Gemiddeld cijfer schoolexamen literatuur (SD)	6,76 (1,09)	7,06 (1.12)	7,35 (1,20)
Gemiddeld cijfer per tekst op de leeslijst (SD)	6,69 (0,75)	6,70 (0.69)	6,78 (0,65)
Gemiddeld percentage gelezen per tekst op de leeslijst (SD)	77,52 (26,15)	76,23 (24.53)	72,09 (26,57)
Gemiddeld aantal leesuren per week (SD)	1,00 (2,12)	0,99 (2.03)	1,32 (2,52)
Gemiddeld aantal leesuren in de vakantie (SD)	6,44 (15,98)	8,79 (18.06)	10,80 (18,75)
Percentage leerlingen dat wil blijven lezen	44,3	56,2	59,3

De tabel geeft aanleiding tot enkele observaties:

- Het blijkt dat er nauwelijks verschillen zijn tussen havo- en vwo-leerlingen wat betreft de cijfers die zij toekennen aan hun leeslijst en het percentage dat zij gemiddeld lezen van de teksten op die lijst. De gemiddeldes suggereren weliswaar dat havisten een hoger percentage uitlezen dan atheneum- en zeker gymnasiumleerlingen, maar de verschillen zijn in dit geval niet significant.
- Opvallend is dat vwo-leerlingen gemiddeld een hoger aantal leesuren in de vakantie halen dan havoleerlingen, hoewel beide groepen in hun vrije tijd (zeker in een gemiddelde week) nauwelijks tijd besteden aan het lezen van literatuur.
- Er zijn verschillen tussen havo, atheneum en gymnasium wat betreft het eindcijfer dat leerlingen halen voor hun schoolexamen literatuur. Een One-way ANOVA wijst uit dat deze verschillen significant zijn ($F(2, 317.234) = 21.187, p < .001$). De post-hoc tests laten zien dat alle niveaus hierbij significant van elkaar verschillen. Gymnasiumleerlingen scoren dus significant beter op hun schoolexamen dan havo- en atheneumleerlingen, terwijl atheneumleerlingen significant beter scoren dan havoleerlingen.
- Een minderheid van de havoleerlingen wil na school Nederlandse literatuur blijven lezen, tegenover een meerderheid van de vwo-leerlingen. Uit een chikwadraattoets blijkt dat er een significant verband is tussen de variabelen 'examenniveau' en 'doorlezen na school' ($\chi^2(2) = 24.476, p < .001$). Leerlingen op een hoger examenniveau willen vaker literatuur blijven lezen dan leerlingen op een lager examenniveau.

3.9 Binnen het literatuuronderwijs zijn er verschillen tussen mannelijke en vrouwelijke leerlingen

Meisjes scoren in het literatuuronderwijs hogere cijfers dan jongens, lezen een hoger percentage van hun leeslijst en willen vaker dan jongens blijven lezen na de middelbare school. Deze resultaten liggen in de lijn van recent onderzoek naar leesmotivatie onder jongeren (DUO Onderwijsonderzoek, 2017). De onderstaande tabel presenteert enkele leesgedrag-gerelateerde gegevens over mannelijke en vrouwelijke respondenten.

Tabel 11

Leesgedrag-gerelateerde gegevens over mannelijke en vrouwelijke leerlingen (n=1589; 688 man, 901 vrouw).

	Gender	
	Man	Vrouw
Gemiddeld cijfer schoolexamen literatuur (SD)	6,67 (1,23)	7,1 (1,00)
Gemiddeld cijfer per tekst op de leeslijst (SD)	6,65 (0,75)	6,73 (0,69)
Gemiddeld percentage gelezen per tekst op de leeslijst (SD)	70,17 (29,04)	81,53 (21,30)
Gemiddeld aantal leesuren per week (SD)	0,62 (1,54)	1,33 (2,42)
Gemiddeld aantal leesuren in de vakantie (SD)	3,97 (10,67)	10,52 (20,23)
Percentage leerlingen dat wil blijven lezen	34,0	62,4

Afgezien van het gemiddelde cijfer dat jongens en meisjes toekennen aan de teksten op hun leeslijst (in beide gevallen is dat afgerond een 6,7) zijn er opvallende verschillen te signaleren:

- Meisjes scoren bijna een half punt hoger op hun schoolexamen literatuur dan jongens. Een onafhankelijke t-toets wijst uit dat het hierbij om een significant verschil gaat ($t(1285,73) = -7,610, p < 0,001$).
- Meisjes lezen gemiddeld ruim tien procent meer van een tekst op hun leeslijst dan jongens en vertonen op dit vlak, gezien de lagere standaarddeviatie, bovendien minder variatie dan jongens. Ook hier toont een onafhankelijke t-toets een significant verschil aan ($t(1214,98) = -8,649, p < 0,001$).
- Hoewel ook meisjes relatief weinig literatuur lezen in hun vrije tijd, lezen zij in een gemiddelde week ruim twee keer zo veel voor hun plezier als jongens en in een vakantie zelfs ruim tweeënhalf keer zoveel.
- Terwijl de minderheid van de jongens van plan is na de middelbare school Nederlandse literatuur te blijven lezen, neemt een meerderheid van de meisjes zich voor dat wel te doen. Een chikwadraattoets wijst uit dat er een significant verband is tussen de variabelen 'gender' en 'doorlezen na school' ($X^2(2) = 24,476, p < .001$). Meisjes willen vaker dan jongens Nederlandse literatuur blijven lezen na hun eindexamen.

Hoewel er op basis van de gegevens geen sluitende verklaring kan worden gegeven voor de hogere cijfers van meisjes op het schoolexamen literatuur, ligt de hypothese voor de hand dat die hogere cijfers ook voortvloeien uit het feit dat meisjes meer lezen dan jongens, zowel voor het schoolvak Nederlands als daarbuiten.

Uit de onderzoeksresultaten komt nog een ander gender-gerelateerd verschil naar voren. Er werd op basis van een chikwadraattoets namelijk een significant verband vastgesteld tussen het gender van leerlingen en het gender van de auteurs die zij selecteren voor hun lijst ($X^2(2) = 258,411, p < .001$). Meisjes kiezen daarbij vaker dan jongens voor teksten van vrouwelijke auteurs.

3.10 In het literatuuronderwijs zijn er nauwelijks verschillen tussen leerlingen met een westerse en een niet-westerse achtergrond

Leerlingen met een westerse achtergrond presteren in het literatuuronderwijs niet beter of slechter dan leerlingen met een niet-westerse achtergrond. De onderstaande tabel presenteert enkele

leesgedrag-gerelateerde gegevens over leerlingen met een westerse, een niet-westerse en een Nederlands-koloniale achtergrond.

Tabel 12

Leesgedrag-gerelateerde gegevens over leerlingen met een westerse, een niet-westerse en een Nederlands-koloniale achtergrond (n=1486, 1243 westers, 171 niet-westers, 72 koloniaal).

	Migratieachtergrond		
	Westers	Niet-westers	Koloniaal
Gemiddeld cijfer schoolexamen literatuur (SD)	6,95 (1,11)	6,78 (1,09)	6,91 (1,33)
Gemiddeld cijfer per tekst op de leeslijst (SD)	6,68 (0,71)	6,80 (0,82)	6,72 (0,67)
Gemiddeld percentage gelezen per tekst op de leeslijst (SD)	77,42 (24,97)	74,29 (26,54)	76,08 (24,98)
Gemiddeld aantal leesuren per week (SD)	1,01 (2,18)	1,31 (1,94)	0,68 (1,15)
Gemiddeld aantal leesuren in de vakantie (SD)	8,11 (18,14)	5,44 (9,24)	5,77 (8,88)
Percentage leerlingen dat wil blijven lezen	50,8	52,0	48,6

De gegevens in de tabel suggereren in veel gevallen kleine verschillen tussen leerlingen met een westerse, een niet-westerse en een Nederlands-koloniale achtergrond, maar geen van de statistische toetsen wijst in dit geval uit dat het hierbij om significante verschillen gaat. Anders geformuleerd: de variabele 'migratieachtergrond' blijkt in deze populatie geen voorspeller te zijn van verschillen tussen leerlingen binnen het literatuuronderwijs havo/vwo.

3.11 Binnen het literatuuronderwijs zijn er verschillen tussen leerlingen met uiteenlopende profielen

Voor het leesgedrag van leerlingen maakt het uit in welk profiel zij examen doen. De onderstaande tabel presenteert enkele leesgedrag-gerelateerde gegevens over leerlingen met verschillende profielen.

Tabel 13

Leesgedrag-gerelateerde gegevens over leerlingen met verschillende profielen (n=1578; 131 CM, 459 EM, 50 CM/EM, 367 NG, 212 NT, 359 NG/NT). Leerlingen met een alternatieve profielcombinatie (n=11) zijn in deze gegevens niet meegenomen.

	Profiel					
	C&M	E&M	Dubbelprofiel maatschappij	N&G	N&T	Dubbelprofiel natuur
Gemiddeld cijfer schoolexamen literatuur (SD)	7,06 (0,96)	6,89 (1,16)	7,28 (1,16)	6,90 (1,04)	6,61 (1,26)	7,06 (1,10)
Gemiddeld cijfer per tekst op de leeslijst (SD)	6,77 (0,75)	6,73 (0,69)	6,94 (0,65)	6,66 (0,68)	6,61 (0,79)	6,67 (0,74)
Gemiddeld percentage gelezen per tekst op de leeslijst (SD)	78,83 (21,59)	72,47 (28,47)	76,35 (22,31)	78,57 (24,29)	74,51 (26,90)	80,14 (23,38)

Gemiddeld aantal leesuren per week (<i>SD</i>)	1,62 (2,64)	0,92 (2,08)	0,97 (1,57)	1,07 (2,25)	0,73 (1,75)	1,09 (2,06)
Gemiddeld aantal leesuren in de vakantie (<i>SD</i>)	12,01 (30,30)	7,68 (20,12)	12,88 (20,78)	6,62 (11,74)	5,08 (9,91)	8,16 (12,98)
Percentage leerlingen dat wil blijven lezen	67,9	45,3	76,0,	49,0	38,2	53,5

Nadere beschouwing van deze gegevens wijst het volgende uit:

- Er bestaan significante verschillen tussen de schoolexamencijfers voor literatuur van leerlingen met verschillende profielen, blijkt uit een One-way ANOVA ($F(6, 1564) = 4.903, p < .001$). De post-hoc tests laten daarbij zien dat er significante verschillen zijn tussen leerlingen met een Natuur & Techniek-profiel ten opzichte van leerlingen met een Cultuur & Maatschappij-profiel, leerlingen met een dubbelprofiel natuur en leerlingen met een dubbelprofiel maatschappij. Alleen ten opzichte van leerlingen met Natuur & Gezondheid en Economie & Maatschappij scoren Natuur & Techniek-leerlingen niet significant lager.
- Hoewel de gemiddelde leesuren per week en vakantie voor leerlingen met Cultuur & Maatschappij relatief hoog liggen, kon hier met behulp van parametrische toetsen geen statistische significantie worden vastgesteld.
- Er zijn significante verschillen tussen de cijfers die leerlingen van verschillende profielen gemiddeld toekennen aan de boeken op hun lijst, blijkt uit een One way-ANOVA ($F(6, 112,104) = 2,418, p = .031$). Op basis van de post-hoc tests kon echter niet worden vastgesteld aan welke profielen deze verschillen statistisch toe te schrijven zijn.
- Er bestaan significante verschillen tussen de percentages die leerlingen met verschillende profielen uitlezen van de boeken op hun lijst, blijkt uit een One-way ANOVA ($F(6, 1586) = 4,078, p < .001$). De post-hoc tests laten daarbij zien dat er significante verschillen zijn tussen leerlingen met een Economie & Maatschappij-profiel ten opzichte van leerlingen met een Natuur & Gezondheid-profiel en leerlingen met een dubbelprofiel natuur. Leerlingen met een Economie & Maatschappij-profiel lezen significant minder van hun lijst dan deze 'natuurleerlingen', maar niet significant minder dan leerlingen met een Natuur & Techniek-profiel.
- Er is sprake van een significante relatie tussen de variabelen 'profiel' en 'doorlezen na school', blijkt uit een chikwadrattoets ($\chi^2(6) = 50,345, p < .001$). Leerlingen met een Cultuur & Maatschappij-profiel of een dubbelprofiel (ongeacht of dit natuur of maatschappij is) willen het vaakst Nederlandse literatuur blijven lezen na de middelbare school.

4 Aanbevelingen voor de praktijk

Het onderhavige onderzoek leidt tot een aantal aanbevelingen voor de praktijk, zowel die van het middelbaar onderwijs (bovenbouw havo/vwo) als die van de vakdidactiek en de lerarenopleidingen.

4.1 Aanbevelingen voor docenten op middelbare scholen

- Uit het onderzoek blijkt dat leerlingen gedifferentieerd leesgedrag vertonen voor het schoolvak Nederlands. Docenten zouden er goed aan doen daar rekening mee te houden in hun didactiek en begeleiding. Meer concreet zouden zij:
 - In de individuele begeleiding van leerlingen extra alert kunnen zijn op de leesgedrag-gerelateerde verschillen tussen jongens en meisjes. Mannelijke leerlingen lezen een significant lager percentage van hun leeslijst dan vrouwelijke leerlingen, waardoor individuele begeleiding in het geval van jongens nog meer aan belang wint. Hierbij kan gedacht worden aan samen met de leerling op zoek gaan naar het geschikte boek of aan het stellen van procesvragen over de vordering van het lezen. Vanzelfsprekend impliceert deze aanbeveling niet dat meisjes geen individuele begeleiding nodig hebben – het gaat hier vooral om het zich bewustzijn van de verschillen.
 - De aanpak van het literatuuronderwijs (nog) meer kunnen afstemmen op de profielen van de leerlingen. Leerlingen met een Economie & Maatschappij-profiel lezen significant minder voor het vak Nederlands dan andere leerlingen met andere profielen en lijken dus relatief meer individuele begeleiding of klassikale leestijd nodig te hebben. Leerlingen met een Cultuur & Maatschappij-profiel en een dubbelprofiel scoren bovengemiddeld hoog op het onderdeel literatuur, waardoor in klassen met deze profielen wellicht (nog) meer verdiepende stof kan worden aangeboden.
- De titelselecties van leerlingen (die al dan niet worden gevoed door aanbevelingen van docenten en lesmethoden; zie ook Dera, 2018) zijn weinig cultureel divers, in de zin dat westerse, mannelijke auteurs de gemiddelde leeslijst domineren. Als scholen willen bijdragen aan een samenleving waarin inclusiever gedacht wordt, zouden zij literaire teksten van vrouwelijke en niet-westerse auteurs systematischer onder de aandacht moeten brengen.
- Canonieke teksten worden, zeker op het vwo, weliswaar veel gelezen, maar gemiddeld genomen niet graag gelezen. Het verdient daarom aanbeveling om leerlingen (ook) ruimte te geven om boeken te lezen die aansluiten op hun persoonlijke interesses. Daarnaast is het – gegeven de relatief lage waardering van leerlingen voor canonieke teksten – van belang dat docenten die zulke teksten in hun klassen behandelen, ingaan op de relevantie en opbrengsten van literatuur die verder van de belevingswereld van de leerling afstaat. Net zo wenselijk zijn werkvormen die canonieke teksten interessanter maken voor tieners of een beroep doen op hun creatieve vermogens.
- Jeugdboeken en thrillers scoren onder leerlingen opvallend goed. Docenten die het leesplezier van leerlingen willen faciliteren, doen er daarom goed aan dit soort teksten een plaats te geven in hun literatuuronderwijs, bijvoorbeeld door comparatieve lessenreeksen te ontwerpen waarin adolescentenromans of thrillers worden gelezen naast literaire romans voor volwassenen (vgl. Ackermans, 2017). Dat zou tevens van invloed kunnen zijn op een soepele(re) overgang van onderbouw naar bovenbouw.

- Leerlingen lezen in hun vrije tijd weinig literatuur. Klassikaal lezen wint daarom extra aan belang. Het zou dan ook goed zijn als docenten in hun klas systematisch tijd inruimen voor het vrij lezen van literaire teksten.

4.2 Aanbevelingen voor de vakdidactiek en de lerarenopleidingen

- Jeugdboeken en thrillers scoren opvallend hoog onder leerlingen, maar er is nog nauwelijks onderzoek verricht naar effectieve manieren om deze genres een plaats te geven in het literatuuronderwijs in de bovenbouw havo/vwo. Het zou goed zijn vanuit de vakdidactiek systematisch onderzoek naar deze thematiek te verrichten.
- De relatief lage leerlingwaardering voor historische literatuur vraagt om meer onderzoek naar de didactiek voor dit soort teksten, die door vwo-leerlingen conform de eindtermen gelezen moeten worden. Daarbij kan gedacht worden aan onderzoek naar manieren waarop zulke teksten verlevendigd kunnen worden om aansluiting te vinden bij de belevingswereld van leerlingen. Ook zou er geïnvesteerd kunnen worden in nieuwe, multimediale edities (of hertalingen) van historische literatuur die meer aansluiting vinden bij actuele onderzoeksresultaten uit het vakgebied (zie ook Van Vliet & Dietz, 2018).
- In de lerarenopleidingen wordt weinig aandacht besteed aan de manier waarop literatuuronderwijs, onder meer via de tekstkeuze van leerlingen, hiërarchische verschillen in stand houdt tussen mannelijke en vrouwelijke auteurs en tussen westerse en niet-westerse auteurs. De resultaten van dit onderzoek onderstrepen de noodzaak dit wel te doen.

Literatuurlijst

- Ackermans, L. (2017). Bruggen bouwen: Van Zwigtman tot Hermans. *Levende Talen Magazine*, 104(5), 4-8.
- Dera, J. (2017, 30 november). Oproep: De praktijk van de leeslijst. *Neerlandistiek.nl*. Opgehaald van <https://www.neerlandistiek.nl/2017/11/oproep-de-praktijk-van-de-leeslijst/> op 7 februari 2019.
- Dera, J. (2018). De lezende leraar: Literatuuronderwijs in Nederland(s) als onderzoeksobject. *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde (TNTL)*, 134(2), 146-170.
- DUO Onderwijsonderzoek (2017). *De leesmotivatie van Nederlandse kinderen en jongeren*. Amsterdam: Stichting Lezen.
- Hermans, M. (2009). Motiverend literatuuronderwijs met eigentijdse literatuur. De receptie van multiculturele teksten door havo- en vwo-scholieren. *Levende Talen Tijdschrift*, 10(1), 28-37.
- Janssen, T. (1998). *Literatuuronderwijs bij benadering: een empirisch onderzoek naar de vormgeving en opbrengsten van het literatuuronderwijs Nederlands in de bovenbouw van het havo en vwo*. Amsterdam: Thesis Publishers.
- Joosten, J. (2013, 2 mei). Scheve verhoudingen in literatuur zitten dieper. *Trouw*. Opgehaald van <https://www.trouw.nl/home/scheve-verhoudingen-in-literatuur-zitten-dieper~a5ec42ed/> op 7 februari 2019.
- Oberon (2016). *Lees- en literatuuronderwijs in havo/vwo*. Amsterdam: Stichting Lezen.
- Rhee, A. van (2016, 14 maart). 'Kluun: 'Waarom gedwongen Reve doorploegen?'. *Algemeen Dagblad*. Opgehaald van <https://www.ad.nl/home/kluun-waarom-gedwongen-reve-doorploegen~af1088b7/> op 7 februari 2019.
- Vliet, G. van, & Dietz, F. (2018). Karel, Reynaert – en de anderen? De breedheid van het literatuurbegrip in het middelbaar onderwijs. *Nederlandse letterkunde*, 23(3) 287-310.
- Vos, L. (2008). *Uitzondering op de regel. De positie van vrouwelijke auteurs in het naoorlogse Nederlandse literaire veld* (Proefschrift). Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- Weijts, C. (2016, 13 januari). Die boekenlijst is misdadig, fuck de canon! *NRC Handelsblad*. Opgehaald van <https://www.nrc.nl/nieuws/2016/01/18/die-boekenlijst-is-misdadig-fuck-de-canon-1580663-a910085> op 7 februari 2019.
- Witte, T., Mantingh, E., & Herten, M. van (2017). Doodtij in de delta: Stand en toekomst van het Nederlandse literatuuronderwijs. *Spiegel der Letteren*, 59(1), 115-143.
- Witteman, S. (2016, 18 maart). Afschaffen, die literatuurlijst. *de Volkskrant*. Opgehaald van <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/afschaffen-die-literatuurlijst~ba7a325e/> op 7 februari 2019.

o n d e r z o e k s p u b l i c a t i e

STICHTING LEZEN

Nieuwe Prinsengracht 89

1018 VR Amsterdam

lezen.nl